

ולא יזבחו עוד לשעירים

ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זנים אחריהם: (ויקרא יז ז).

וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ... ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר: (ויקרא טז כא-כב).

יזבחו לשדים לא אלה אלהים לא ידעום חדשים מקרב פאו לא שערים אבתיכם: (דברים לב יז).

פירוש כלי יקר ויקרא יז ז – סמיכות הפרשות⁴

סמך פרשה זו לכאן, לפי שיש מקום למינים לטעות ולומר ששליחת השעיר המדברה הוא שעירים חלילה. על כן הזהירם מיד על שחיטת חוץ והורה שרצה ה' אדרבא, למנוע מהם הזביחה לשעירים אשר התעסקו בהם לפנים.⁵

ויקרא רבה כב ח - ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים

ר' פינחס בשם ר' לוי: לבן מלכים שנגזז⁶ לבו עליו והיה למוד לאכול בשר נבלות וטרפות. אמר המלך: זה יהיה תדיר על שולחני ומעצמו הוא נידור.⁷ כך, לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודה זרה במצרים והיו מביאין קורבנותיהם לשעירים, שכתוב: "ולא יזבחו עוד לשעירים" (ויקרא יז ז) - ואין שעירים אלא שדים, שנאמר: "ושעירים ירקדו שם" (ישעיה יג כא). והיו ישראל מקריבין קורבנותיהם באיסור במה ופורענויות באות עליהן. אמר הקב"ה: יהיו מקריבין לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד והן נפרשים מעבודה זרה והם ניצולים. זהו שכתוב: "איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב ... והביאם לה' אל פתח אהל מועד ... ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זנים אחריהם".⁹

¹ ויקרא פרק יז הוא פרשת "שחוט חוץ", היינו האיסור להקריב קרבן או לשחוט בעל חיים לאכילה, מחוץ לאהל מועד. וחזר העניין בספר דברים פרק יב, שם מחד גיסא התחבר איסור "שחיטת חוץ" לאזהרה על אכילת הדם - משמע יש קשר ברור בין השניים. מאידך גיסא, הותר שם "בשר תאוה", היינו, שחיטה מחוץ לאהל מועד ולמשכן לאכילה שלא בדרך של קרבן. על נושא שחוט חוץ ואיסור הדם יש לדון בנפרד (הגם שהוא יבצבץ כאן בין השיטים). כאן והפעם, אנו מבקשים להתמקד בפסוק שנראה שהוא עיקר הנימוק והסיבה למצווה זו: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זנים אחריהם", משמע, מטרת איסור שחוט חוץ והריחוק מהדם הוא לעקור מבני ישראל פן של עבודה זרה שעדיין היה בהם, או שיש חשש שיחזרו אליו, והוא הזביחה לשעירים. בנושא זה נבקש להתמקד הפעם.

² אי אפשר להתעלם מסמיכות הפרשיות של שעירי יום הכיפורים, בפרט השעיר לעזאזל (שעיר המשתלח), עם הפסוק בפרשה שלנו. סמיכות זו אומרת דרשני. הנה כאן נלחמת התורה בעבודה לשעירים ואילו שם, נשלח שעיר לארץ גזרה כשהוא נושא עליו את עוונות בני ישראל. ועל סמיכות פרשיות וחריזתן, כשיטה מרכזית בלימוד התורה, כבר הרחבנו את הדיבור בדברינו [צווארך בחרוזים](#) בשיר השירים (שבת המועד פסח).

³ חיבור נוסף שמתבקש, אף שהוא בריחוק מקום ובספר אחר, הוא לשירת האזינו, בה משה צופה לדורות הבאים ורואה איך עם ישראל חוזר ונוהה אחרי עבודת השעירים. בפסוק אמנם מופיע "שדים", אך, כפי שנראה, פרשנים ומדרשים רבים מקשרים את השדים עם השעירים (ראה כדוגמה פירוש רש"י על הפסוק בעקבות מדרש ספרא בפרשתנו). זאת, על סמך המשחק הלשוני בסוף הפסוק: "לא שערים אבתיכם". לאמר, שדים-שעירים כאלה, שאתם עתידים לעבוד, אף אבותיכם שעבדו שעירים, לא שיערו שבניהם יעבדו אותם. (אילו מאבותינו עבדו לשעירים?)

⁴ רבי שלמה אפרים מלונטשיץ (1550-1619), מכונה "כלי יקר" על שם פירושו לתורה, נולד בלונטשיץ, פולין. בצעירותו למד מפי [המהרש"ל](#), א"כ עבר ללבוש ומשנת שס"ד (1604) כיהן כרבה של פראג וכראש הישיבה שם. המידע באדיבות ויקיפדיה.

⁵ "קפצנו" ישר לסוף, לפירוש מאוחר מהמאה ה-17, שמן הסתם ראה את כל המקורות שנביא להלן. זאת, על מנת להיתלות באילן גדול בטיעון שיש קשר בין "שני השעירים" ויש לדרוש סמוכים בין הפסוק ולא יזבחו עוד לשעירים (פרק יז) ובין שעיר המשתלח ביום הכיפורים (פרק טז). עכשיו שנחה דעתנו, נחזור ונראה את המקורות בסדר הנכון, ההיסטורי, מחז"ל, דרך פרשני המקרא הראשונים ועד המאוחרים. ולגבי התשובה שכלי יקר נותן, ראה דבריו שם שהוא הולך בדרכו של רמב"ן שנראה להלן.

⁶ נתגאה, זחה דעתו, ראה אבן שושן. אבל אחרים פירשו: נתבלבל. ומקור המילה לא ברור.

⁷ נידור=ניזור, מתנזר, ו"ן ונ"ן מתחלפות ונדירים ונזירות הם עניינים קרובים שמשמעותם המשותפת היא: פרישה.

⁸ ראה ספרי במדבר פיסקא קטז שמדגיש שהמילה "עוד" מעידה שאכן עבדו בני ישראל את השעירים: "כיוצא בו אתה אומר ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים. שאין תלמוד לומר עוד, ומה תלמוד לומר: עוד? אלא שכבר זבחו". בעקבותיו מדרש ספרי זה הלכו פרשנים רבים וע"פ לפנינו עוד מקור ברור ל"עובדי עבודה זרה היו אבותינו".

⁹ עפ"י המדרש, עבודת הקרבנות במשכן ולעיתיד במקדש היא המרפא לע"ז של מצרים, לחטא העגל ולכל עבודה זרה שלא תבוא. כנגד עבודה זרה שהייתה "על הָרִים הָרְמִים וְעַל הַגְּבְעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן" (דברים יב ב), עבודת הקרבנות לה' תחומה במקום, בזמן או באירוע: "וְהִבֵּאתֶם לַה' אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד". מלאכתה, רק בידי מי שהוסמכו והופרשו לשם כך, וגם הם, לא בכל עת: "וְאֵל זָבַח בְּכָל יוֹם אֶל הַקֹּדֶשׁ" (ראש פרשתנו, כהמשך ישיר למות נדב ואביהוא שטעו בזמן, במקום ובאירוע). ושעירים כנגד שעירים. במקום שעירי הזנות של עבודה זרה, באים שעירי החטאת של עבודת המקדש (רמב"ם מורה נבוכים חלק שלישי פרק מו שנרחיב בו להלן). אך דא עקא, שיש עוד שעיר. השעיר לעזאזל שזה עתה קראנו בו בפרק הסמוך. מה איתו?

מסכת יומא דף טז עמוד ב – אין לך רשות להרהר

תנו רבנן: עזאזל - שיהא עז וקשה ... עזאזל - שמכפר על מעשה עוזה ועזאזל.¹⁰ תנו רבנן: "את משפטי תעשו" (ויקרא יח ד) - דברים שאלמלא (לא) נכתבו דין הוא שיכתבו, ואלו הן: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, וברכת השם. "ואת חוקותי תשמרו" - דברים שהשטן ואומות העולם משיבים עליהן.¹¹ ואלו הן: אכילת חזיר, ולבישת שעטנז, וחליצת יבמה, וטהרת מצורע, ושעיר המשתלח. ושמה תאמר מעשה תוהו הם - תלמוד לומר: אני ה' (ויקרא יח ד) - אני ה' חקקתי, ואין לך רשות להרהר בהן.¹²

אבן עזרא ויקרא פרק טז פסוק ח – סוד השלושים ושלוש

ואמר רב שמואל: אעפ"י שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם, גם השעיר המשתלח הוא לשם.¹³ ואין צריך, כי השתלח איננו קרבן, כי לא ישחט, ואם יכולת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו, כי יש לו חברים במקרא. ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלוש תדענו.¹⁴

זוהר כרך ג (ויקרא) פרשת אחרי מות דף סג עמוד א – זביחת השעיר לא לשעיר

א"ל ר' אבא: אי הכי והא כתיב "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים"? אמר ליה: שאני הכא דהתם "לשעירים" הוה קרבין קרבנא. ובגין כך לא כתיב "ולא יזבחו עוד את זבחייהם שעירים", אלא "לשעירים". דהתם לשעירים הוה עבדי פולחנא ושולטנותא. והכא ונשא השעיר עליו את כל עונותם וקרבנא לא אתעביד אלא לקודשא בריך הוא.¹⁵

מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מו – חינוך והכרה בחולשות אנוש

כבר אמרה התורה כפי מה שפירש אונקלוס שהמצריים היו עובדים מזל טלה, מפני זה היו אוסרים לשחוט הצאן, והיו מואסים רועי צאן. אמר: "הן נזבח את תועבת מצרים". וכן היו כתות מן הצאב"ה עובדים לשדים, והיו חושבים שהם ישובו בצורת העזים, ולזה היו קוראים לשדים שעירים. וכבר התפשט הדעת הזה מאד: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זבחים". ולזה היו אוסרים הכתות ההם ג"כ אכילת העזים ... ולפי זה הענין אשר זכרוהו יראה לי שהטעם בהיות החטאות כולן ליחיד ולצבור שעירים. רוצה לומר, שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים ושעירי יוה"כ ושעירי ע"ז. סיבת כל אלו אצלי, היות רוב מריים וחטאתם אז בהקריבם לשעירים, כמו שבאר הכתוב: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים".¹⁶

¹⁰ הם בני האלהים שבסוף פרשת בראשית שחמדו את בנות האדם. ראה דברים רבה יא י. וזה (אולי) עניין אחר. מקשים עליהם. פעמים רבות "להשיב" בלשון חז"ל הוא לשאול או להקשות, לעתים קרובות גם בלי תשובה. ראה תנחומא (בבב) פרשת שמות סימן יד: "והוא באחד ומי ישיבנו, על שהוא יחיד בעולמו אין משיב על דבריו". וכן רבים.

¹² מדרש זה מעורר את הקושי בעניין השעיר לעזאזל ומודה שיש בו דבר שאומות העולם (חיצוני) ויצר הרע (פנימי) שואלים ואין עליו תשובה. אך אינו מקשר את שעיר המשתלח עם הפסוק שלנו. מדרש ויקרא רבה לעיל לחוד ומדרש זה לחוד. לא מצאנו בדברי חז"ל קישור בין שתי פרשיות סמוכות אלה: עבודת יום הכיפורים ושחוט חוץ - קישור שראינו בפירושו כלי יקר לעיל ונראה עוד בפירושי המקרא להלן. נראה שחז"ל דורשים כל נושא בפני עצמו. עניין "ולא יזבחו לשעירים" הוא ברור ופשוט ואילו שעיר המשתלח הוא בבחינת "חוקה חקקתי ואין לך רשות להרהר". פרשי המקרא שנראה להלן הרהרו גם הרהרו בנושא זה. עם זאת, בה בעת שמדרש זה אינו מקשר את השעיר לעזאזל לפרשת שחוט חוץ הסמוכה, הוא כן מקשר אותו עם פרשת עריות בפרק יח, שגם היא בפרשתנו, הפותחת בפסוק: "את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם". האם פרשת שחוט חוץ והשעירים היא משפט, כמו עריות, או חוקה כמו שעיר המשתלח, עוזה ועזאזל?

¹³ רב שמואל הוא הגאון שמואל בן חפני. ראה המשנה והגמרא בתחילת פרק שיש "שני שעירי יום הכיפורים", מסכת יומא דף טג, שעד רגע ההגדרה, שני השעירים שווים בכל דבר ושניהם "לה". רק ההגדרה היא שעושה את ההבדל: "אמר מר: משהגדיל עליהם - חייב על של שם ופטור על של עזאזל". רמב"ן, כפי שנראה, מפתח מאד את הרעיון הזה שמשמעותו שגם זה שנשלח לעזאזל, תקפותו ועיקרו באים משל גבוה. הכל לה'. אבן עזרא מדגיש שהשעיר שמיועד לעזאזל, לא נשחט, לא נזבח. הוא מושלך, הוא איננו קרבן העולה על המזבח לריח ניחוח לה'. וזה מקיים את הפסוק שלנו: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים".

¹⁴ בהמשך נראה את דברי רמב"ן אשר גילה את סודו של אבן עזרא. "בהיותך בן שלשים ושלוש תדענו", הוא שתספור 33 פסוקים מהפסוק בויקרא טז ח שהוא מפרש: "ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורל אהרן לה' וגורל אהרן לעזאזל" ותגיע לפסוק שלנו: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זנים אחריהם". ואבן עזרא גם רומז לכך באומרו: "כי יש לו חברים במקרא". נראה שאבן עזרא הוא מהראשונים שיוצרים את החיבור בין שני פסוקים אלה (חז"ל כפי שראינו לא מקשרים אותם, עכ"פ לא במישור), אבל עדיין אין אבן עזרא מבאר איך קישור זה פותר את סוד השעיר לעזאזל. אולי בכך שאינו נזבח?

¹⁵ הזהור מדגיש שעבודה זרה הייתה לזבח לשעירים ואילו כאן זבחים את השעיר (בדומה לזביחת השה במצרים?). אבל דא עקא, שלשם כך נקבעו שעירי החטאת שבכל מועד וחג והם "חטאת לה"!! לפיכך, נזקק גם הזוהר לרעיון שהשעיר המשתלח כלל לא היה נקרב ולא בגדר של קרבן. ועדיין הוא זה שנושא את עוונות בני ישראל לכל פשעם וחטאתם ... הוא זה שעומד במרכז עבודת יום הכיפורים וקשור גם ללשון של זהורית שהפיכתה ללבן מסמלת את הכפרה!

¹⁶ דברים אלה של הרמב"ם הובנו ע"י רבים וטובים (ביניהם מתנגדיו) שדעתו היא שעבודת הקרבנות המפורטת בתורה, היא תגובה לעבודה זרה שהייתה נפוצה בסביבה הקרובה, ולחטא העגל שקרה בינתיים, מעין מצווה "בדיעבד" יותר מאשר "לכתחילה". או כפי

רמב"ן ויקרא פרק א פסוק ט – אישה ריח ניחוח לה'

ואמר הרב במורה הנבוכים (ג' מו) כי טעם הקרבנות, בעבור שהמצרים והכשדים, אשר היו ישראל גרים ותושבים בארצם מעולם, היו עובדים לבקר ולצאן, כי המצרים עובדים לטלה והכשדים עובדים לשדים אשר יראו להם בדמות שעירים, ואנשי הודו עד היום לא ישחטו בקר לעולם. בעבור כן צוה לשחוט אלה השלשה מינין לשם הנכבד, כדי שידוע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבירה, הוא אשר יקריבו לבורא, ובו יתכפרו העונות. כי כן יתרפאו האמונות הרעות שהם מדוי הנפש, כי כל מדוה וכל חולי לא יתרפא כי אם בהפכו. אלה דבריו ובהם האריך: והנה הם דברי הבאי, ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה, יעשו שולחן ה' מגוֹאֵל שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטיפשי עולם, והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח ניחוח. וגם כי לפי שטותם של מצרים לא תתרפא מחלתם בזה, אבל תוסיף מכאוב, כי מחשבת הרשעים הנזכרים לעבוד למזל טלה ומזל שור שיש להם כח בהם כפי מחשבתם, ולכן לא יאכלו אותם לכבוד כוחם ויסודם, אבל אם יזבחו אותם לשם הנכבד זה כבוד להם ומעלה, והם עצמם כך הם נוהגים, כמו שאמר (ויקרא יז ז) ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים ועושי העגל זבחו לו.¹⁷

רמב"ן שמות פרק כ פסוק ב – עבודת ה' כנגד עבודה זרה

והמין השלישי בעיני, אחר כך חזרו לעבוד את השדים שהם רוחות, כאשר אפרש בעיני (ויקרא יז ז), כי גם מהם יש ממונים על האומות שיהיו הם בעלי הארץ ההיא להזיק לצריהם ולנכשלים שבהם, כידוע מענינם בחכמת נגרומוניסאי, גם בדברי רבותינו. ובזה אמר הכתוב (דברים לב יז) יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם, לעג להם הכתוב שהם זובחים גם לשדים שאינם אלוה כלל, כלומר שאינם כמלאכים הנקראים אלוה, אבל הם אלהים שלא ידעום, כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות וכח שולטנות, והם חדשים להם שלמדו לעשות כן מחדש מן המצרים המכשפים, וגם אבותיהם הרשעים כתררו ונמרוד לא שערום כלל. ומזה מזהיר ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם (ויקרא יז ז).¹⁸

רמב"ן ויקרא פרק טז פסוק ח¹⁹

והנה ר' אברהם נאמן רוח מכסה דבר, ואיני (אני) הרכיל מגלה סודו שכבר גלו אותו רבותינו ז"ל במקומות רבים.²⁰ אמרו בבראשית רבה (סה י) ונשא השעיר עליו (להלן פסוק כב), זה עשו שנאמר (בראשית כז יא) הן עשו

שהוא מפרט בפרק לב שם, עבודת הקרבנות איננה "כוונה ראשונה", אלא "כוונה שנייה". ראה דבריו בהרחבה שם שהוא העיקר. הכוונה הראשונה היא תפילות חובה ורשות ועבודת הלב שבדומה לתפילין, מזוזה וציצית "ושאר העבודות הדומות להם", תקפים בכל מקום ובכל שעה ומלווים את האדם בכל הליכותיו (ואולי לכן פוסק הרמב"ם שתפילה היא מצווה מהתורה, כספרי ולא כגמרא). דברים אלה לומד הרמב"ם מהפסוק שלנו וכן מפסוקים רבים בנביאים: "אמר שמואל החפץ לה' בעולות זבחים כשמע בקול ה', ואמר ישעיה למה לי רוב זבחיכם יאמר ה', ואמר ירמיה כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה זבח" (ראה כאמור דבריו בהרחבה בפרק לב שם). הדבר נכון לקרבנות בכלל, ולשעירי החטאת בפרט. ונראה שמדרש ויקרא רבה שהבאנו לעיל, הוא סיוע ברור לשיטת הרמב"ם. ומה באשר לשעיר המשתלח? לרמב"ם אין שום קושי להסביר את השעיר המשתלח ואין לשיטתו שום סתירה בין השעיר לעזאזל של יום הכיפורים ובין הציווי בפרשתנו ולא יזבחו עוד לשעירים. שניהם, רעיון אחד הוא. הכרת התורה בחולשות אנוש ורקעם וחינוך האדם בהדרגה. [ועם כל זאת, הרמב"ם מתייחס בפירושו לענין שעיר המשתלח, בפרק מו שם, ונימוקיו דומים למה שראינו באבן עזרא ובזוהר שאין השעיר לעזאזל בבחינת קרבן ואין בו שחיטה, שריפה, הזאת הדם וכו' – שום דבר ממעשה הקרבנות בבית המקדש, ראה דבריו שם]

¹⁷ רמב"ן הוא, כידוע, בר פלוגתא חריף ולוחם נמרץ בשיטת הרמב"ם לגבי טעם הקרבנות. לא ניכנס כאן למחלוקת עולמית זו, רק נעיר שמאותו פסוק: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים" - שהרמב"ם לומד שהקרבנות הם חינוך שמטרתם להוציא מעבודת השעירים - לומד רמב"ן שאדרבא, אין כאן שום חינוך ושום ניסיון לפעול "בהיפוך". זביחת הקרבנות לאל, לא אכילתם, נחשבת גם בעיני עובדי עבודה זרה (וישראל שנהו אחריהם) כדבר נאצל ובכך עבודת הקרבנות שלנו נראית להם דומה ובכך לא תחנך אף אחד. הפסוק: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים" איננו סיבה, אומר רמב"ן, כי אם מטרה ותוצאה רצויה. מצוות הקרבנות היא "ריח ניחוח אשה לה". היא עומדת בזכות עצמה ולא באה לחנך, בודאי לא בהיפוך. אפשר לומר שרמב"ן תופס את השעיר בקרניו ואומר: היית לעבודה זרה? כעת אתה לשם שמים! ועדיין צריך רמב"ן להסביר לנו את ענין השעיר לעזאזל.

¹⁸ פירוש זה של רמב"ן הוא על הדיבר השני: "לא יהיה אלהים אחרים על פני" שבעשרת הדברות, הוא מביא שם שלושה מינים של עבודה זרה: אלה שעובדים את השכלים הנבדלים (המלאכים), אלה שעובדים את צבא השמים, כוכבים ומזלות והמין השלישי אלה שעובדים לשדים ורוחות. נראה שלא בכדי מזכיר כאן רמב"ן את הפסוק שלנו וממשיך כאן את התנגדותו החריפה לרמב"ם. התורה לא מנסה לחנך אותנו ולהוציא את העבודה הזרה מקרבנו, דרך מעשה הקרבנות. התורה מעמידה את זה כנגד זה, לא כהפכים של פסיכולוגיה וחינוך, אלא כהפכים של מהות ותכלית. כמו "אנכי ה' אלהיך" אשר עומד מול "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", כך גם "ריח ניחוח לה" עומד מול "ולא יזבחו עוד לשעירים". ועדיין חסרה לנו תשובת רמב"ן למעשה שעיר המשתלח לעזאזל.

¹⁹ הבאנו הפעם את דברי רמב"ן באריכות והשתדלנו גם לפסק וליישר מהמורות לפי נוסח פירוש רמב"ן על התורה, הרב שעוועל, שבהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים. אך עדיין קיימו "ודלילונו עלי אהבה" והקורא הזריז יעיין בטקסט המלא שם.

²⁰ ראה פירוש אבן עזרא שהבאנו לעיל, על הסוד שתדענו "בהיותך בן שלושם ושלוש". ורמב"ן אומר שסוד זה כבר חז"ל הודיעונו במדרש בראשית רבה ופרקי דרבי אליעזר שהוא מביא בהמשך. ואולי גם ויקרא רבה שהבאנו לעיל שלכאורה הוא כשיטת הרמב"ם. ואגב אזכור חזון זה של סוד אבן עזרא, כדאי לציין השימוש בפירוש על דרך הסוד שכיח למדי אצל אבן עזרא. בסקירה מהירה

אחי איש שעיר, את כל עונותם, עונות תם שנאמר ויעקב איש תם. ומפורש מזה בפרקי רבי אליעזר הגדול (פרק מו): לפיכך היו נותנין לו לסמאל שוחד ביום הכפורים שלא לבטל את קרבנם, שנאמר: "גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל" - גורלו של הקב"ה לקרבן עולה, וגורלו של עזאזל שעיר החטאת. וכל עונותיהם של ישראל עליו...

21

והנה התורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם, אבל צוה הקב"ה ביום הכפורים שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרבן, והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו ומאצילות כחו יבא חורב ושממון כי הוא העילה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות והפצעים והמכות והפירוד והחרבן, והכלל נפש לגלגל מאדים, וחלקו מן האומות הוא עשו שהוא עם היורש החרב והמלחמות...²²

... ואין הכונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה, אבל שתהיה כוננתו לעשות רצון בוראנו שצונו כך: והמשל בזה, כמי שעשה סעודה לאדון וצוה האדון את האיש העושה הסעודה תן מנה אחת לעבדי פלוני, שאין העושה הסעודה נותן כלום לעבד ההוא ולא לכבודו יעשה עמו, רק הכל נתן לאדון והאדון נותן פרס לעבדו, ושמר זה מצותו ועשה לכבוד האדון כל אשר צוהו, ואמנם האדון לחמתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שישפר בשבח ואלא בגנותו.²³

וזה טעם הגורלות, כי אילו היה הכהן מקדיש אותם בפה לה' ולעזאזל, היה כעובד אליו ונודר לשמו, אבל היה מעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד. כי שניהם מתנה לה' והוא נתן מהם לעבדו החלק אשר יבוא לו מאת השם. הוא הפיל להם גורל וידו חלק להם, כענין שנאמר: (משלי טז לג) "בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו". וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה' לומר שהוא שלו. ואין אנחנו מכוונים בשילוחו אלא לרצון לשם, כמו שאמר (פסוק י) "יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אותו לעזאזל וגוי". ולכך לא נשחוט אותו אנחנו כלל: ותרגם אונקלוס לשמא דהשם ולעזאזל, כי האחד לשם ה' ולא לו, והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל:

ומפני זה אמרו רבותינו (ת"כ פרק יג ט) ואת חקותי (להלן יח ד), דברים שיצר הרע מקטר בהם ואומות העולם משיבין עליהם, לבישת שעטנז ופרה אדומה ושעיר המשתלח. ולא מצאו בקרבנות תשובה לאומות העולם עלינו, כי הם על אישי ה', אבל בשעיר המשתלח ישיבו עלינו, כי יחשבו שאנו עושים כמעשיהם. וכן בפרה אדומה, מפני שהיא נעשית מחוץ למחנה, וענינה דומה לענין שעיר המשתלח להעביר רוח הטומאה, כענין שנאמר בעתיד (זכריה יג ב) "את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ".²⁴

תורת המנחה פרשת אחרי - קדושים / דרשה מח עמוד 447²⁵

ודרוש בפרשה, ובענין עזאזל, ותחבר עם עזאזל איסור אכילת הדם וכסוי הדם, כי טעם אחד להם כי הדם הוא הנפש החיונית הבהמית והיא רוח הטומאה השורה על הדם, והן הן השדים שזובחים להם כדי להפיק רצונם כמו שנאמר: "יזבחו לשדים לא אלוה" (דברים לב יז). ועל כן אמר בכאן: "ולא יזבחו עוד את זבוחיהם לשעירים"

בעזרת סרויקט השו"ת מצאנו כמה עשרות אם לא מאות שימוש בשיטת פירוש זו כאשר אבן עזרא מכסה טפח ומגלה חצי טפח. ראה דבריו בהקדמה לפירושו לתורה: "ואם הדעת לא תסבול הדבר, או ישחית אשר בהרגשות יתבר, אז יבקש לו סוד, כי שקול הדעת הוא היסוד, כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו, והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו".

²¹ בקטע זה שהשמטנו, מביא רמב"ן את מדרש פרקי דרבי אליעזר במלואו שסמאל מקטר על עם ישראל שביום הכיפורים לא נמצא בהם חטא והם "כמלאכי השרת שבשמים", אך בכל ימות השנה "היו עובדים לאלהים אחרים, הם המלאכים, עושים להם קרבנות והם להם לריח ניחוח". כך הבנו את דברי רמב"ן שם. ועכ"פ, בחלק זה של פירושו הוא מדבר בפירוש על כוחו של סמאל, הסטרא אחרא בלשון הקבלה, שיש לתת לו שוחד ביום הכיפורים. ראה דברינו [פיו של שטן](#) בפרשת שמיני.

²² קטע זה של רמב"ן מצוטט אחריו אצל מפרשים רבים שהולכים בדרך הסוד והמיסטיקה. ראה כלי יקר שהבאנו בתחילת דברינו שממשיך את הרעיון של גלגל מאדים ומחבר את כל הענין גם לאיסור אכילת דם שמוזכר בספר דברים פרק יב, כאשר איסור שחוטי חוץ חוזר שם.

²³ אנחנו לא מקריבים שום קרבן לעזאזל, אין לנו שום עסק איתו. אבל לקב"ה יש. הוא עדיין אחד מעבדיו (מהעולם שברא) ומצווה אותנו לפעול כשליח בלבד (כצינור) לתת גם לו את חלקו ב"סעודה". רמב"ן מכיר בכוחות של 'סטרא אחרא': שר המושל במקומות החרובן וכו', כפי שהוא גם מכיר בכוחות כישוף "שמכחישים פמליא של מעלה" במחלוקתו הגדולה עם הרמב"ם גם בנושא זה (בדברינו [מחלוקת הענקים](#) בפרשת בא). אבל לנו אין כל עיסוק בזה. הקרבנות כמו כל עבודת ה' השם רק לשם שמים. וכך גם בקטע הבא בו מדגיש רמב"ן את ההחלטה ע"י גורל לצד ששני השעירים הם "לה".

²⁴ סוף דבר, נתלה רמב"ן בחז"ל (יומא לעיל) שבשעיר המשתלח "ישיבו עלינו, כי יחשבו שאנו עושים כמעשיהם", אבל שים לב שהוא לא מצטט את החלק של מאמר הגמרא: "אני ה' חקקתי, ואין לך רשות להרהר בהן", אלא דבק בניסיונו למצוא הסבר וברעיון של מוטיב הטומאה. ראה פירושו לפרה אדומה בראש פרשת חוקת, שם הוא ממשיך בדרך זו ומצטט את פירושו כאן.

²⁵ ר' יעקב ב"ר חננאל סקילי (או צקלי) היה מחכמי ספרד בסוף ה-14. מתלמידי הרשב"א. החיבור 'תורת המנחה' מכיל שמונים ושש דרשות על התורה והמועדים, ובתוכם אלפי ביאורים ופירושים, בדרך הפשט, הרמז, המוסר והסוד (מתוך פרויקט השו"ת).

ומתרגמינן לשדים.²⁶ ורוצה לומר: אע"פ שצויתי אתכם לשלוח דורון לעזאזל שהוא הממונה על אלו, לא צויתי זאת אלא ביום הכיפורים בלבד כדי שלא יקטרג עליכם. אבל בשאר הימים, היזהרו לכם שלא תזבחו עוד זבחיכם לשעירים. וזהו מלת "עוד". מפני שהנפש נטמאת בהם, שבהם רוח הטומאה, ובהתקרב אליהם מטילין זוהמתן בנפש הקדושה הנמצלת מנשמת שד-י ומזיו יקרו הקדוש.²⁷

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: פתחנו בפסוק בפרשתנו: "ולא יזבחו עוד לשעירים" וסופנו שהתמקדנו בשעיר יום הכיפורים. נראה שהנושא נשאר בגדר מיסתורין ואנו נשלמה פרים ושעירים שפתינו בתפילת זכה ובכוונה שכולה לשם שמים בלי שדים, שעירים ועזאזל. ראה [הסוד של ערסלא](#) ביום הכיפורים.

²⁶ ראה תרגום אונקלוס ותרגום יונתן. וכן הביא אבן עזרא בפירושו לפסוק בויקרא יז ז: "לשעירים, הם השדים". וזה מה שמקשר את הפסוק שלנו עם הפסוק בשירת האזינו. לכאורה יש כאן פתח מילוט טוב לפירוק המשולש שהצבנו בראש הדף. הפסוק שלנו "ולא יזבחו עוד לשעירים אשר הם זונים אחריהם" מתחבר עם התוכחה בפרשת האזינו: "יִזְבְּחוּ לְשֵׁדִים לֹא אֱלֹהִים לֹא יִדְעוּם חֲדָשִׁים מִקֶּרֶב בָּאוּ לֹא שְׁעָרִים אֲבֹתֵיכֶם" והשעיר של יום הכיפורים הוא עניין אחר (שדורש הסבר כמובן, אבל הסבר שיכול לבוא ממקום אחר). אבל תורת המנחה כמו כלי יקר בו פתחנו וכמו מיטב הפרשנים לעיל (בראשם אבן עזרא) לא סבורים כך ומעדיפים להתמודד עם המשולש, ליתר דיוק עם הצלע המחברת את הפסוק בפרשתנו עם השעיר לעזאזל של יום הכיפורים.

²⁷ דרשה זו של תורת מנחה מבוססת על גישת רמב"ן, בפרט בכל הנוגע לגישה המיסטית של שדים ורוחות והוא אף מוסיף את הקשר לענין הדם. ראה שוב גם פירוש כלי יקר בו פתחנו שהולך אף הוא בדרכו המיסטית של רמב"ן ומוסיף: "והנה מקום אתי לתרץ מה שנאמר בשחוט חוץ דם יחשב לאיש ההוא ... שהשוחט בחוץ לשעירים מושך כוחו מן מאדים המשפיע החרב וההריגה ... זה פירוש יקר". ובתוך כל המיסטיקה, נראה שתורת המנחה מציע גם "פשט" ברוח הרמב"ם וחז"ל: יש בעיה בקשר בין הפסוק ולא יזבחו עוד לשעירים ובין שעיר המשתלח ביום הכיפורים. אבל יש גם להבדיל. מה שהתורה אסרה ביום יום ובכל מקום ובכל אדם, "התירה" במקום מסוים (בית המקדש), ברגע ומעמד מסוים (עבודת יום הכיפורים) וע"י אדם מסוים (הכהן הגדול). שם, תחת בקרה ברורה ולרגע, מותר "לשלוח דורון" לעזאזל.